

וירא יעקב כי יש שבר במצרים

הרב כרמיאל כהן

(א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים ויאמר יעקב לבניו למה תתראו:

(ב) ויאמר הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה ושברו לנו משם ונחיה ולא נמות:

(בראשית פרק מב)

שני פסוקים סמוכים אלו מעוררים בעיה: כיצד ידע יעקב שיש שבר במצרים? האם ראה, ככתוב בפסוק א, או שמע, ככתוב בפסוק ב?

על הבעיה עמדו כבר חכמים במדרש (בראשית רבה פרשה צא), והציעו פתרון על פי דרכם:

וירא יעקב כי יש שבר במצרים, וכי במצרים היה יעקב שראה תבואה במצרים שאמר הכתוב וירא יעקב כי יש שבר במצרים? והלא אמר לבניו ויאמר הנה שמעתי! אלא מיום שנגנב יוסף נסתלקה רוח הקודש ממנו ורואה ואינו רואה ושומע ואינו שומע. ומפני מה לא נאמר יש אוכל במצרים שאמר הכתוב כי יש שבר במצרים?... אלא אל תהי קורא יש שבר אלא יש סבר, שראה באספקלריא שסברו במצרים, ואיזה זה? זה יוסף.

וכעין זה כתב גם רש"י:

(א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים - ומהיכן ראה, והלא לא ראה אלא שמע, שנאמר (להלן

מב ב) הנה שמעתי וגו', ומהו וירא, ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים.

ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף.

יעקב שמע שיש שבר במצרים כדבריו לבניו "הנה שמעתי", ומהי הראייה שעליה מעיד הכתוב? זוהי ראייה נבואית שאינה קשורה לשבר במובן מזון אלא לסבר במובן תקוה ("אל תהי קורא יש שבר אלא יש סבר"). אמנם יעקב לא ראה ראייה נבואית ברורה - "רואה ואינו רואה שומע ואינו שומע" - אך ידע שיש לו סבר במצרים, ולא ידע מהו אותו סבר שיש לו במצרים.

אגב, חכמים דרשו דרשה זו בעקבות שאלה: "וכי במצרים היה יעקב שראה תבואה במצרים שאמר הכתוב וירא יעקב כי יש שבר במצרים?", וכתוצאה משאלה זו, לכאורה ברור, שאי אפשר להבין את הראייה כפשוטה.

אבל האמת היא שאפשר להציע פתרון לשאלה זו בדרך הפשט; כך כתב רד"ק בביאורו:

וירא יעקב - כי ראה אנשי הארץ באים עם תבואה ושאלם מאין יביאו התבואה ואמרו

ממצרים, זהו שאמר: הנה שמעתי.

יעקב לא צריך היה להיות במצרים כדי לראות, יעקב ראה את האנשים הבאים ממצרים עם תבואה, ומהם שמע שיש שבר במצרים.

בכל אופן, ראב"ע פתר את הבעיה בדרך אחרת; וכך כתב:

(א) וירא יעקב - בעבור היות ההרגשות נחכרות במקום אחד, יחליפו זו בזו, כמו ראה ריח

בני (בראשית כז, כז), ומתוק האור (קהלת יא, ז), וכן וירא יעקב, כי אחריו כתיב הנה שמעתי

(בראשית מב ב).

דרכו של ראב"ע היא להציע פתרונות כלליים המיישבים בעיות במקומות שונים, וכך הוא נוהג גם במקומנו. הבעיה שהכתוב מחליף ראייה בשמיעה אינה בעייה חד פעמית במקרא, אלא היא קיימת גם ביחס לחושים אחרים.

"ראה ריח בני כריח שדה" – אומר יצחק ליעקב המחופש לעשו - וכי אפשר לראות ריח?

מסתבר שבעקבות בעיה זו דרשו חכמים (בראשית רבה פרשה סה):

מלמד שהראה לו הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי, שנאמר: 'ראה ריח בני' - הרי בניו, היך מה דאת אמר: 'ריח ניחוחי' (במדבר כח ב), 'שדה' - הרי חרב, כמה דאת אמר: 'ציון שדה תחרש' (מיכה ג יב), 'אשר ברכו ה' - בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא, כמה דאת אמר: 'כי שם ציוה ה' את הברכה חיים עד העולם' (תהלים קלג ג).

אולם ראב"ע מבאר שהמקרא נוהג להחליף בין החושים מכיון שמקורם הוא אחד. לכן אומר יצחק: **"ראה ריח בני"**, וכוונתו: הריח ריח בני; ולכן אומר הכתוב אצלנו: וירא יעקב, וכוונתו: וישמע יעקב.

עקרון זה כתב ראב"ע במקומות נוספים בביאורו:

ביחס לדברי השוטרם למשה ואהרן (שמות ה, כא) "ירא ה' עליכם וישפט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו"; כתב ראב"ע:

ודע, כי החמש הרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמצח, על כן אמרו הרגשה אחת תחת חברתה, כמו ומתוק האור (קהלת יא, ז).

ובפירושו הקצר שם הוסיף דוגמאות:

(כא) אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה - כבר הודעתך (בראשית מב, א), **כי בעבור התחברות כל ההרגשות במקום אחד יאמר לזאת מה שהיא לזאת**, וכן: רואים את הקולות (שמות כ, יד), ראה ריח בני (בראשית כז, כז), ומתוק האור (קהלת יא, ז). והטעם: כי שבנו בעיני פרעה המלך ועבדיו כריח רע שלא יוכל האדם להריחו.

גם כאן הבעיה דומה: מדוע מיחסים השוטרם את חוש הריח ("הבאשתם את ריחנו") לעין ("בעיני פרעה ובעיני עבדיו")?

דוגמה מעניינת שראב"ע מוסיף היא ממעמד הר סיני (שמות פרק כ, יד):

(יד) וכל העם ראים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השפר ואת ההר עשן וירא העם וינעו ויעמדו מרחק.

והבעיה גלויה לעין: כיצד אפשר לראות קולות?

גם כאן חכמים ביארו על פי דרכם (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו פרשה ט):

וכל העם רואים את הקולות. רואין הנראה ושומעין הנשמע, דברי רבי ישמעאל; רבי עקיבא אומר רואין ושומעין הנראה, רואין דבר של אש יוצא מפי הגבורה ונחצב על הלוחות, שנ' קול ה' חוצב להבות אש.

ורש"י בביאורו שם נקט דרכו של רבי עקיבא:

ראים את הקולות - רואין את הנשמע, שאי אפשר לראות במקום אחר.

אולם ראב"ע ביאר שם על פי דרכו:

(יד) וכל העם רואים את הקולות וכבר פירשתי טעם רואים את הקולות, כי כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד.

ודוגמה אחרונה, שאותה נקט ראב"ע גם בפרשתנו (קהלת יא, ז):

ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש.

המדרש (קהלת רבה פרשה יא) הוציא את הביטוי "אור" מפשוטו:

ומתוק האור וטוב לעינים, מתוק אורה של תורה וטוב לעינים אשרי שתלמודו מאיר לו כשמש, ר' אחא אומר מתוק אור העולם הבא אשרי שיזכה לראות האור ההוא שנאמר (ישעיה ל') והיה אור הלבנה כאור החמה וגו'.

אולם ראב"ע כתב בפירושו שם:

אמר על האור מתוק ואינו דבר שיאכל ועיקר זה בעבור התחברות ההרגשות במקום שעל המצח והוא מקום יאמרו מלה שהיא ידועה לזאת ההרגשה להרגשה אחרת וכמוהו ראה ריח בני וכל העם רואים את הקולות.

כלומר, אפשר לנקוט בתאור השייך לחוש הטעם גם כשמתארים אור השייך לחוש הראייה.

ביאורים נאים למדנו, אך גם עקרון פרשני חשוב: עדיף למצוא פתרון כללי המיישב בעיות במקומות רבים מאשר להציע לכל בעיה פתרון מקומי.